

Д. Д. Третяк,

к. е. н., асистент кафедри страхування, банківської справи та ризик-менеджменту,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

А. О. Руденко,

студент 2 курсу магістратури спеціальності "Фінанси, банківська справа та страхування",
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СТРАХУВАННЯ ВІД НЕЩАСНИХ ВИПАДКІВ У ПРОВІДНИХ КРАЇНАХ СВІТУ: ПЕРСПЕКТИВИ АДАПТАЦІЇ В УКРАЇНІ

D. Tretiak,

PhD in Economics, Assistant of the Department of Insurance banking and risk management
Taras Shevchenko National University of Kyiv

A. Rudenko,

2nd year student of magistracy specialty "Finance, Banking and Insurance"
Kyiv National Taras Shevchenko University

ACCIDENT INSURANCE IN LEADING COUNTRIES: PERSPECTIVES IN UKRAINE

На основі вивчення організація страхування від нещасних випадків в Україні визначено, що цей вид страхування тривалий час піддається змінам та реформуванню. Досліджується практика реформування та організаційні аспекти здійснення та фінансування страхування від нещасних випадків у провідних державах світу з метою подальшої адаптації позитивних їх аспектів до сучасних економічних умов України. Визначено, що успішне надання послуг за цим видом страхування знаходить своє застосування в країнах, де до його надання активно залучено недержавний сектор страхування. На основі досвіду провідних держав, удосконалення страхових послуг у сфері страхування від нещасних випадків в Україні пропонується здійснювати шляхом підвищення ролі недержавного (приватного) сектору страхування з метою забезпечення таких умов, які, з одного боку, дозволяють застрахувати ризик, а з іншого — забезпечити страховику можливість безумовного виконання страхових зобов'язань.

Based on the study of the organization of accident insurance in Ukraine, it is determined that this type of insurance is subject to change and reform for a long time. The paper examines the practice of reforming and organizational aspects of the implementation and financing of accident insurance in the leading countries of the world in order to further adapt their positive aspects to the current economic conditions of Ukraine. The authors note that successful provision of services under this type of insurance finds its application in countries, where the non-state sector of insurance is actively involved in its provision. Based on the experience of the leading countries, the improvement of insurance services in the field of accident insurance in Ukraine is proposed by increasing the role of the non-state (private) insurance sector in order to provide such conditions that, on the one hand, allow insuring the risk, and on the other — to provide the insurer with the opportunity unconditional performance of insurance obligations.

Ключові слова: страхування від нещасних випадків, модель здійснення страхування від нещасних випадків, державне страхування від нещасних випадків, недержавне страхування від нещасних випадків, соціальні ризики.

Key words: accident insurance, model of insurance of accidents, state accident insurance, non-state accident insurance, model of insurance of accidents, social risks.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасних умовах широкомасштабної міжнародної інтеграції України в світовий європейський простір необхідним при формуванні системи соціального захисту

в області організації страхування від нещасних випадків є досвід розвинутих країн. Це природний інтерес, обумовлений насамперед тим, що вітчизняна система страхування соціальних ризиків знаходиться все ще на по-

чатковому шляху розвитку і їй необхідний передовий досвід розвинених країн, з урахуванням їх особливостей і специфіки.

Науковий інтерес представляють економічні, правові, організаційні та соціальні аспекти передового досвіду в цій сфері. Так, напрацьовані країнами національні підходи до управління системою страхування від нещасних випадків свідчать про різний ступінь участі держави, найманих працівників, роботодавців і недержавних страхових структур (приватних страховиків) у забезпеченні соціальним захистом своїх громадян. З цих позицій, на наш погляд, заслуговує уваги практика організації страхування від нещасних випадків у провідних країнах світу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Значний внесок у розробку теоретичних і практичних аспектів страхування від нещасних випадків внесли вітчизняні вчені: Базилевич В.Д., Базилевич К.С., Внукова Н.М., Гаманкова О.О. [1], Коваль О.П. [4], Колот А.М. [11], Пікус Р.В., Шимків С.А. [3] та інші, а також зарубіжні фахівці: Renda A. [6], Atkinson T. [7], Алпатов А.А. [9] та ін. Проте в сучасних економічних умовах існує потреба у подальшому дослідженні організації страхування від нещасних випадків в провідних країнах світу, оскільки значні обсяги матеріалів у даній області та існуючий організаційний порядок потребують пересмислення і значного доопрацювання.

МЕТА І РОБОТИ

Метою роботи є дослідження організації страхування від нещасних випадків провідними державами світу, їх особливостей та теоретичне і методологічне обґрунтування використання та адаптації позитивного зарубіжного досвіду надання послуг у сфері страхування від нещасних випадків до сучасних економічних умов України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Системи страхування в усьому світі практикують різні підходи до забезпечення, охоплення соціальним захистом громадян від соціальних ризиків. Деякі країни, забезпечують компенсацію, лікування і реабілітацію жертв, що постраждали внаслідок нещасних випадків на виробництві, водночас як інші країни також вкладають свої зусилля у профілактику нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань. Успіх і ефективність цих напрямів системи страхування від нещасних випадків часто буває важко виміряти. Різні ефекти поточних демографічних проблем можуть вплинути на послуги у сфері страхування від нещасних випадків. Багато країн в даний час стикаються із проблемою старіння робочої сили, яка кидає виклик сучасним системам страхування від нещасних випадків і способам їх запобігання, реабілітації постраждалих працівників та надання загальних страхових виплат. Тому розвиток систем страхування від нещасних випадків може служити керівництвом для країн, які знаходяться у процесі реформ, які бажають розвивати страхування від нещасних випадків.

Вивчаючи досвід провідних країн світу щодо організаційних аспектів проведення страхування від нещасних випадків, що конкретизують умови його здійснення вказує, на те що у світі, страхування від нещасних може здійснюватися в рамках як:

- державної системи соціального страхування від нещасних випадків, за якою відповідальність за управління даним видом страхування несе уповноважений державний орган;

- системи участі приватних страхових компаній (державно-приватна система страхування), при якій роботодавці купують "страхові пакети" у приватних страхових компаній;

- приватної системи страхування, заснованої на відповідальності роботодавця, при якій роботодавці відшкодовують безпосередньо постраждалим особам та їх сім'ям шкоду, заподіяну в результаті нещасного випадку [1, с. 18].

Відповідальні органи за управління страхуванням від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань мають визначати ризики, які покриває система (включають вони нещасні випадки в дорозі на роботу, професійні захворювання і т.д.); які категорії осіб охоплює система страхування — традиційний підхід (охоплення тільки найманих працівників) або ширший підхід (охоплення індивідуальних підприємців, студентів, ще не народжених дітей, які отримали травми під час вагітності і т.д.); виплати, що надаватимуться в рамках даної системи страхування — грошові допомоги або допомоги в натуральній формі та яким чином надаватиметься допомога — це будуть періодичні виплати, одноразові виплати або ж їх поєднання.

У рамках державної системи соціального страхування за визначення цих елементів відповідає, в основному, держава та/або уповноважений державний орган, водночас як за участі приватних страхових компаній ця відповідальність розподілена між державою і приватними страховиками. Однак навіть якщо приватні страховики є відповідальними за визначення деяких елементів, держава здійснює нагляд за процесом прийняття рішень та їх реалізацією [2, с. 23].

Так, останнім часом поширюється схема участі приватних страхових компаній (державно-приватне страхування), адже приватні страховики все активніше беруть участь у страхуванні від нещасних випадків. При цьому, незважаючи на те, що все більше функцій, властивих державному страхуванню від нещасних випадків, передається приватним страховикам, держава зберігає за собою основні функції забезпечення необхідної нормативно-правової бази та нагляду за діяльністю страхових компаній [3, с. 23].

Хоча в більшості випадків держава розробляє нормативно-правову базу для ліцензування та фінансового контролю, ступінь залученості держави в ці питання в різних країнах істотно відрізняється. Так, у деяких випадках тарифи повністю встановлюються державою, водночас як в інших — тарифи встановлюються виключно на розсуд приватних страховиків [4].

У розвинених країнах найбільш широко поширена державно-приватна система страхування. Адміністративні органи також беруть участь у проведенні періодичних оцінок страхових відшкодувань з метою аналі-

Таблиця 1. Моделі участі державного (публічного) і приватного (недержавного) страхування від нещасних випадків в окремих провідних країнах

№	Країна	Модель здійснення страхування від нещасних випадків
1	Німеччина	Поєднання публічного (охоплення страховим захистом зайнятих осіб, студентів, вчених) та приватного (обов'язкового) страхування від нещасних випадків
2	Великобританія	Публічна (для працюючого населення через державне соціальне страхування)
3	США	Приватна (для працюючого населення, компенсації працівникам)
4	Швеція	Поєднання публічної (для деяких категорій працюючого населення) та приватної (для працюючого населення)

Джерело: узагальнено авторами на основі [5].

зу фінансової життєздатності страховиків у більш довгостроковій перспективі. При проведенні такого аналізу розглядаються різні фінансові аспекти, наприклад, фінансова стабільність і процес встановлення страхових тарифів. Зазвичай тарифи встановлюються для професійних груп, при цьому для професій, пов'язаних з вищим рівнем ризику, як-от, наприклад, пожежні або шахтарі, іноді встановлюються більш високі страхові тарифи. Наявність точних статистичних даних про нещасні випадки на виробництві та професійні захворювання є найбільш важливим фактором при проведенні актуарних розрахунків [5].

Досвід реалізації концепції державно-приватного партнерства (далі — ДПП) провідних європейських країн, свідчить про його використання у якості дієвого інструменту економічного і соціального розвитку на основі ефективної взаємодії державного і приватного секторів [6]. Найбільш перспективною, з точки зору надання всієї повноти страхового захисту працівників, представляється в розвинених країнах альтернатива обов'язкової державної системи — недержавне страхування від нещасних випадків.

Розглядаючи поєднання страхових ознак державного страхування і недержавного страхування від нещасних випадків, все ж виявляється, що частина продукту системи державного соціального страхування має нестрахові ознаки [7]. Про наявність страхового процесу свідчать зовнішні ознаки, але деталі страхових відносин між суб'єктами створюють лише видимість, так звану "страхову обгортку", що складається з кількох прошарків соціальних допомог. Саме тому вважаємо, що до вагомих недоліків вітчизняної системи соціального захисту варто віднести і відсутність реального поділу інститутів соціального страхування, соціальної допомоги та державного соціального страхування. Досвід західних країн свідчить про вирішення даного питання в системі недержавного (приватного) страхування, а не державного соціального. Наприклад, у такій галузі особистого страхування як страхування життя, страховальникам Німеччини пропонується набір страхових продуктів, який здатний забезпечити фінансову підтримку страховальників на випадок втрати ними працездатності. До того ж існують як основні, так і додаткові страхові продукти в контексті страхування від соціальних ризиків. При цьому в деяких випадках існує можливість звільнення від обов'язкових видів страхування через укладення договорів добровільного страхування. До таких випадків належать, у тому числі і такі види страхування як добровільне страхування від нещасних випадків, страхування на випадок потреби у догляді в результаті хвороби, інвалідності та старості [2; 6; 8].

Страхові схеми компенсації наслідків нещасних випадків і захворювань фінансуються за рахунок внесків роботодавців, а також індивідуальних підприємців, якщо вони є застрахованими. У деяких країнах держава також бере участь у фінансуванні. У країнах з приватним страхуванням це страхування повністю фінансується за рахунок роботодавців. У деяких країнах, наприклад, у США система соціального страхування працівників доповнюється обов'язковим страхуванням відповідальності роботодавця за шкоду, заподіяну працівникам у процесі роботи [7]. В таблиці 1 представлено співвідношення участі держави і приватних страховиків у забезпеченні страхового захисту від соціальних ризиків в окремих розвинених країнах.

У Німеччині функціонує, на наш погляд, відмінно організована державна система страхування від нещасних випадків, створена на базі промислових професійних товариств, а також (як би на додаток до неї) недержавних (приватних) страхових компаній.

Державна система професійного страхування включає промислові професійні товариства, управління якими здійснюється соціальними партнерами представниками об'єднань роботодавців та представниками об'єднань профспілок, що виражають волю робітників. Товариства спеціалізуються по галузям виробництва. Кожне з товариств забезпечує реалізацію комплексу завдань щодо попередження страхових випадків, реабілітації постраждалих з поверненням до трудової діяльності та забезпечення індивідуальної компенсації за заподіяний збиток здоров'ю. У структурі системи товариств функціонує цілий ряд спеціалізованих організацій. Найважливішою з них є об'єднання промислових товариств професійного страхування (HVBG), яке створене з метою вирішення загальних для всіх товариств завдань [9].

Існує обов'язок кожного підприємця піклуватися про безпеку і здоров'я своїх працівників на робочому місці. Таким чином, підприємці за допомогою товариств отримують у своє розпорядження сучасну й ефективну систему страхування від нещасних випадків. У разі заподіяння шкоди здоров'ю працівника, товариства беруть на себе відповідальність за підприємця. Тобто страхування від нещасних випадків організовано також через відповідальність роботодавця за шкоду, завдану працівникам внаслідок нещасних випадків.

У Великобританії внесок на страхування від нещасних випадків на виробництві є частиною платежу в систему Національного страхування (National Insurance). Структура фінансування системи соціального захисту у Великобританії визначається поділом цієї системи на охорону здоров'я і соціальне страхування, яке фінан-

сується за рахунок страхових внесків найманих працівників і роботодавців. Повністю за рахунок загальних податків фінансується страхування від нещасних випадків на виробництві, а також допомога сім'ям [10].

Таким чином, характерною особливістю британської державної системи соціального захисту є те, що вона не передбачає існування окремих страхових внесків, призначених для підтримки конкретних страхових програм. Усі витрати на фінансування цих програм покриваються за рахунок єдиного соціального внеску, надходження від якого спрямовуються на потреби певної галузі соціального страхування [5].

У всіх континентальних європейських соціальних системах визначається, що у випадку, коли травма є результатом нещасного випадку, що стався на робочому місці і в робочий час, то постраждала особа має право на отримання відповідної допомоги. Проте в деяких країнах, наприклад, у Великобританії необережна поведінка потерпілого може призвести до зменшення розміру допомоги.

У Сполучених Штатах Америки (США) діє інший принцип: "Допомога має бути виплачена потерпілому, незалежно від факту наявності або відсутності його власної провини". Це правило робить відповідальність роботодавця необмеженою [10]. Оскільки має на увазі, що "роботодавець, незалежно від вини працівника, у кожному разі несе відповідальність за виплату допомоги встановленого розміру, але при цьому він звільняється від будь-яких судових переслідувань за халатність" [10]. Система соціального страхування США фінансується за рахунок обов'язкових та добровільних страхових внесків та федерального бюджету. Держава відповідає за підтримання мінімального рівня допомоги, а також за її широку доступність. Державне соціальне страхування забезпечує майже все населення пенсіями по старості, інвалідності (пов'язаних з виробничим травматизмом), у разі смерті годувальника, а також надає медичну допомогу літнім людям та інвалідам.

Для встановлення типу і розміру допомоги, відповідного до конкретних умов погіршення здоров'я внаслідок виробничої травми або захворювання, необхідно оцінити тривалість і ступінь втрати працездатності. Зауважимо, що сувора формалізація встановлення ступеня втрати працездатності застосовується у ряді країн, в тому числі у США та Великобританії. У багатьох країнах, вирішальне значення має суб'єктивна думка лікаря-експерта [10].

У Швеції, наприклад, діє розгалужена система страхування трудящих, що включає 4 основні напрями:

- індивідуальне (приватне) страхування;
- групове страхування (спортсмени та інші категорії з переважанням колективного характеру праці);
- страхування за допомогою колективних договорів;

— обов'язкове соціальне страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань. Відмінності адміністративних витрат за вказаними видами страхування обумовлені комплексом витрат по їх здійсненню. Обов'язкове соціальне страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань здійснює Національна рада соціального страхування Швеції [5].

Суб'єктам такого виду соціального страхування (від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань) є все зайняте населення Швеції, тобто працівники; роботодавці, самозайняті, учні системи середньої та вищої профосвіти.

У розвинених країнах останніми роками з метою стримування витрат на виплату соціальних допомог, уряди звужують цільові сегменти громадян-отримувачів виплат на користь бідних верств населення (лише нужденні люди з низькими доходами та малими заощадженнями мають право отримувати державну допомогу) [6]. Перерозподільний ефект соціального страхування при цьому посилюється. Вважається, що більш заможні верстви населення зобов'язані по-перше, субсидувати громадян, що перебувають у гіршому матеріальному становищі; по-друге, забезпечувати свій власний страховий захист від соціальних ризиків лише через приватний сектор страхування. Проте існують думки, що підтримка тими верствами населення, доходи яких перерозподіляються на користь інших, при надмірних елементах перерозподілу може стати неприйнятною. У зв'язку із цим, уряди певних країн приймають альтернативні рішення про доповнення до програм соціального страхування приватним обов'язковим страхуванням [9].

Аналіз організації страхування від нещасних випадків у провідних зарубіжних країнах свідчить про його здійснення поза державною соціальною формою. Разом з тим його реалізація має ряд особливостей, що зумовлені відмінними цілями, що переслідують державний та недержавний (приватний) сектори. Так, приватний партнер має на меті отримання фінансово-економічних переваг, а вже потім враховує переваги розширення соціального захисту. Натомість, основна мета держави, як партнера, пов'язана із створенням та реалізацією системи страхування від нещасних випадків, яка б гарантувала максимальний соціальний захист від настання соціальних ризиків зумовлених нещасними випадками. У зв'язку з цим, страховими компаніями, пропонується широкий спектр програм, які передбачають широкий набір страхових гарантій і досить високий розмір страхового забезпечення [2].

На розвиток добровільного особистого страхування в Україні впливає ряд факторів, зокрема серед них варто виділити: політику держави щодо страхування; соціальні пріоритети страховиків і їх зацікавленість у якісному обслуговуванні і сумлінному виконанні своїх зобов'язань; участь роботодавців у розвитку корпоративного особистого страхування. При цьому однією з обов'язкових умов повноцінного розвитку страхування, має виступати пріоритет дотримання прав людини. Таку думку підтримують і інші автори [11].

У розвинених країнах соціальна захищеність осіб формується приблизно із трьох рівнозначних джерел, до яких належать: державні виплати, основною базою для формування яких є податки, наступним джерелом виступає так звана корпоративна захищеність. Вона забезпечується підприємствами для своїх співробітників через надання страхових полісів. І останнє третє джерело захисту — це добровільне страхування.

На жаль, в Україні рівень державних виплат порівняно з рівнем середнього заробітку зменшується. Тому

виникає необхідність у пошуку ефективних важелів механізму системи страхування від нещасних випадків та управління ними, з метою компенсації шкоди постраждалим, у таких умовах роль добровільного страхування продовжує зростати.

ВИСНОВКИ

На нашу думку, в сучасних умовах існує необхідність у реформуванні такої організації соціального страхування від нещасних випадків шляхом його відкриття для ринкових сил. Таким чином, з вищесказаного можна зробити висновок, що в сучасних умовах існує необхідність у реформуванні організації її соціального страхування від нещасних випадків, шляхом його відкриття для ринкових сил. Як свідчить досвід провідних держав світу, розвиток ринку недержавного страхування від нещасних випадків, що надаються приватним сектором страхування, створює гарантії для населення щодо надання страхового захисту на випадок настання випадкових непередбачуваних обставин, що мають негативний вплив на життя та здоров'я громадян і сприятиме розвитку та збільшенню всього українського страхового ринку та покращенню соціального захисту громадян України.

Література:

1. Гаманкова О.О. Стан та розвиток соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань в Україні / О.О. Гаманкова, С.А. Шимків // Науковий вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Сер. Економіка. — № 3 (156). — 2014. — С. 16—19 (DOI: <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2015/168-3/2>)
2. Гаманкова О.О. Фінансування страхування від нещасних випадків в Україні / О.О. Гаманкова, С.А. Шимків // Науковий вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Сер. Економіка. — № 3 (180). — 2016. — С. 18—25 (DOI: <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2015/168-3/2>)
3. Шимків С.А. Формування державно-приватних партнерських відносин при наданні послуг за соціально-орієнтованими видами страхування в Україні / С.А. Шимків, В.С. Печко // Інвестиції, практика та досвід. — № 19, 2017. — С. 22—26.
4. Коваль О.П. Модернізація системи соціального страхування в Україні. Аналіт. доп. / О.П. Коваль. — К.: НІСД, 2014. — 38 с.
5. Keeping healthy in emerging markets: insurance can help. (2015) Swiss Re. Sigma. No1 (2015), available at: http://media.swissre.com/documents/sigma1_2015_en.pdf
6. Renda A., Schrefler L. (2006) Public-Private Partnerships: Models and Trends in the European Union / The European Parliament. No5. 161 P.
7. Atkinson T. (1990) Public Economics and the Economic Public // European Economic Review. Presidential Address to the European Economic Association. No 34. — 132 p.
8. Травматизм на виробництві в Україні: національний профіль протягом 2009—2013 рр. (Інформаційно-аналітична профспілкорова доповідь) / Федерація професійних спілок України. — К.: 2014 р. — С. 32.

9. Алпатов А.А Государственно-частное партнерство. Механизмы реализации / А.А. Алпатов, А.В. Пушкин, Р.М. Джапаридзе. — М.: Альбина Паблিশере, 2010, С. 112—113.

10. Gonald Girunig and Pamela Hall An introduction to rating casualty business. Corporate communications, reinsurance and risk division. — Zurich: Swiss Re, 2014. — 27 p

11. Колот А.М. Соціальна відповідальність: теорія і практика розвитку: монографія / [А.М. Колот, О.А. Гришнова та ін.]; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. А.М. Колота. — К.: КНЕУ, 2012. — 504 с.

References:

1. Gamankova, O. and Shymkiv, S. (2014), "Status and development of social insurance against industrial accidents and occupational diseases in Ukraine", *Naukovyy visnyk Kyivskoho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Seriya. Ekonomika*, Vol.3 (156), pp. 16—19.
  2. Gamankova, O. and Shymkiv, S. (2016), "Financing of accident insurance in Ukraine", *Naukovyy visnyk Kyivskoho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Seriya. Ekonomika*, Vol.3 (180), pp. 18-25.
  3. Shymkiv, S. and Pechko, V. (2017), Formation of public-private partnership relations in providing services for socially-oriented types of insurance in Ukraine, *Investytsiyi, praktyka ta dosvid*, Vol. 19, pp. 22—26.
  4. Koval, O.P. (2014), *Modernizatsiia systemy sotsial'noho strakhuvannia v Ukraini [Modernization of the social insurance system in Ukraine. Analytical report]*, NISD, Kyiv, Ukraine.
  5. Swiss Re (2015), "Keeping healthy in emerging markets: insurance can help", *Sigma*, vol. 1, available at: http://media.swissre.com/documents/sigma1_2015_en.pdf (Accessed 10 March 2018).
  6. Renda, A. and Schrefler, L. (2006), "Public-Private Partnerships: Models and Trends in the European Union", *The European Parliament*, vol. 5, 161 p.
  7. Atkinson, T. (1990), "Public Economics and the Economic Public", *European Economic Review. Presidential Address to the European Economic Association*, vol. 34. 132 p.
  8. Federations of professorial spinks of Ukraine (2014), *Travmatyzm na vyrobnytstvi v Ukraini: natsional'nyj profil' protiahom 2009—2013 rr. (Informatsijno-analitychna profspilkova dopovid') [Injuries at work in Ukraine: national profile during 2009—2013" (Informational and analytical trade union report)]*, Federations of professorial spinks of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
  9. Alpatov, A.A. Pushkyn, A.V. and Dzhaparydze, P.M. (2010), *Hosudarstvenno-chastnoe partnerstvo. Mekhanizmy realizatsii [Public private partnership. Implementation Mechanisms]*, Albina Pablishere, Moscow, Russia, pp. 112—113.
  10. Girunig, G. and Hall, P. (2014), *An introduction to rating casualty business. Corporate communications, reinsurance and risk division*, Swiss Re, Zurich.
  11. Kolot, A.M. and Grishnova, OA. (2012), *Sotsial'na vidpovidal'nist': teoriya i praktyka rozvytku: monohrafiya [Social responsibility: theory and practice of development: monograph]*, KNEU, Kyiv. Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 14.03.2018 р.*